

Bağlayıcılar “Kitabi-Dədə Qorqud”da mətni bağlayan vasitə kimi

Nərmin Mehdiyeva

Müəllim, Müasir Azərbaycan dili kafedrası, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti.
Azərbaycan. E-mail: nerminmhdv30@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0001-9072-8702>

XÜLASƏ

Məqalədə bağlayıcıların, onların növlərinin, əsasən də sual ədatının bağlayıcı vasitə kimi rolundan bəhs edilir. Həmçinin bağlayıcılar haqqında ümumi mənzərə “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanına mənsub olan mətnin nümunələri əsasında araşdırılmış, bağlayıcı növlərinə aid olan nümunələrin mətndəki funksiyası müəyyənləşmişdir. “Kitabi-Dədə Qorqud”un dilindəki mürəkkəb sintaktik bütövlərdə açar söz iştirak etsə də, o, mətn komponentlərinin hamısını əlaqələndirmir, eləcə də mətn boyu açar sözün iştirak etdiyi mürəkkəb sintaktik bütövlərə az-az təsadüf olunur. Açar sözün ilk cümlələrdən başqa növbəti sintaktik vahidlərdə ifadə olunmayıb funksionallıqda qalması “Kitabi-Dədə Qorqud”un dilindəki mürəkkəb sintaktik bütövlər üçün xarakterik haldır.

AÇAR SÖZLƏR

bağlayıcı, əlaqə, məna, mətn

MƏQALƏ TARİXÇƏSİ

Göndərilib: 04.04.2024

Qəbul edilib: 14.05.2024

Connectors as a Means of Connecting the Text in "Kitabi-Dada Gorgud"

Narmin Mehdiyeva

Teacher, Department of Modern Azerbaijani Language, Azerbaijan State Pedagogical University. Azerbaijan. E-mail: nerminmhdv30@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0001-9072-8702>

ABSTRACT

The article talks about conjunctions, their types, mainly the role of the interrogative as a means of conjunction. Also, the general picture of conjunctions was examined on the basis of the examples of the text belonging to the "Kitabi-Dada Gorgud" epic, and the function of the examples in the text related to the types of conjunctions was determined. Although the keyword is involved in the complex syntactic entities in the language of "Kitabi-Dada Gorgud", it does not connect all the text components, as well as the complex syntactic entities involving the keyword are rarely found throughout the text. The fact that the key word is not expressed in the next syntactic units except for the first sentences and remains functional is a typical case for complex syntactic units in the language of "Kitabi-Dada Gorgud".

KEYWORDS

conjunction,
connection,
meaning, text

ARTICLE HISTORY

Received: 04.04.2024

Accepted: 14.05.2024

Giriş

Mətn daxili əlaqələr, onların struktur-semantik parametrləri, ümumiyyətlə, mətn dilçiliyi üçün önəmli əhəmiyyət kəsb edir. Dilçilik tədqiqatlarının bilavasitə obyektiv-kommunikativ baxımdan tam dil vahidlərinin mahiyyət etibarilə ayrılması meyarı olan qrammatiklik anlayışının özü müasir mətn dilçiliyində əlaqəlilik anlayışından asılı vəziyyətə salınmışdır. Belə yanaşma çərçivəsində təbiidir ki, əsas diqqət mətndəki formal əlaqə vasitələrinə yönəldilir. Mətn daxili əlaqəliliyi təmin edən vasitələrin öyrənilməsinə çox sayda tədqiqatlar həsr olunmuşdur. Lakin qeyd edək ki, abidələrin dili bu istiqamətdə az öyrənilmişdir. Məqalə də məhz bu vacib problemə həsr olunub.

“Kitabi-Dədə Qorqud”da mətni əlaqələndirən vasitələr” mövzusunda yazılmış məqalənin əsas məqsədi qədim türk eposunda mətnin əsas əlaqələndirici vasitələrini – bağlayıcıları sistemli şəkildə öyrənməkdir.

Məqalədə qarşıya qoyulan əsas vəzifələr aşağıdakılardır:

- “məgər” ədatını mətn bağlayan vasitə kimi tədqiq etmək,
- “və” bağlayıcısının “Kitabi-Dədə Qorqud” mövzusunda mətn əlaqə vasitəsi kimi araşdırmaq,
- “ya” bağlayıcısının mətn daxili əlaqə yaradan vasitə kimi mətndəki rolunu müəyyən etmək.

Əsas hissə

Bağlayıcılar və ya bağlayıcı sözlər cümlələri bir-biri ilə birləşdirən söz və ya ifadələrdir. İngilis dilində onlardan həm şifahi, həm də yazılı formada tez-tez istifadə olunur. Bağlayıcılar cümlə daxilində yazıçıya ifadələri bir-birinə bağlamağa kömək edən funksional sözlərdir. Onlar sözlərin yöndəmsiz və anlaşılmaz səslənmədən birindən digərinə keçməsinə kömək etdikləri üçün cümlənin birləşdiricisi rolunu oynayır. Bağlayıcılar olmadan yazılı və ya şifahi cümlə məna kəsb edə bilməz. Onlardan istifadə yazı bacarıqlarını gücləndirir. Bağlayıcılar, məsələn, *nə vaxt, əvvəl, ikən, belə, çünki, bəri, harada, sonra, nə qədər, hələ, bir dəfə, o, əgər* kimi söz və ifadələri bir-birinə bağlayır.

Göstərilən bağlayıcılardan başqa mətni bir-birinə bağlayan vasitə kimi sual ədatları da bağlayıcı funksiyasını yerinə yetirirlər. “Kitabi-Dədə Qorqud” dastanından gətirilən nümunələrdə sual ədatı bağlayıcı vasitə kimi iştirak edir. *Məgər, sultanım, genə yazın buğayı saraydan çıxardılar. Üç kişi sağ yanından, üç kişi sol yanından dəmür zəncirlə buğayı tutmuşlardı. Gəlib meydan ortasında qoyu verdilər. Məgər, sultanım, Dirsə xanın oğlancığı üç dəxi ordı uşağı meydanda aşuq oynarlardı. Buğayı qoyu verdilər,*

oğlancılara “qaç” dedilər. Ol üç oğlan qaçdı. Dirsə xanın oğlancığı qaçmadı. Ağ meydanın ortasında baxdı – turdı. Buğa dəxi oglana sürdi gəldi [1, s. 102].

Dilçilik ədəbiyyatında tema ilə üst-üstə düşməyən başlanğıc hissəni *antetema* adlandırırlar və onu formül vasitəsilə bu qaydada ifadə edirlər: AT – T – R

“AT – burada antetema, T – tema, R – remadır. Diqqət edilsə, aydın olar ki, şərti olaraq antetema temanın tərkib hissəsi kimi götürülür” [3, s. 52].

Antetema ilk sintaktik bütöv üçün maraqlıdır. Sonrakı mürəkkəb sintaktik bütövlərdə mətnarası semantik-qrammatik əlaqə kontekstualdır və asanlıqla müəyyənləşdirilə bilər.

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanındakı boyların başlanğıc cümlələrini bu baxımdan nəzərdən keçirək.

1. *Rəsul əleyhüssəlamın zamanına yaxan Bayat boyundan Qorqud Ata derlər bir ər qopdı* [1, s. 11] – Müqəddimə.
2. *Xanım hey, bir gün Qamğan oğlu xan Bayandır yerindən durmuşdu* [1, s. 6] – I boy.
3. *Bir gün... Salur Qazan yerindən durmuşdu* [1, s. 28] – II boy.
4. *Xanım hey, Qamğan oğlu Bayandır yerindən durmuşdu* [1, s. 42] – III boy.
5. *Xanım hey, bir gün Ulaş oğlu Qazan bəy yerindən durmuşdu* [1, s. 63] – IV boy.
6. *Xanım hey, məgər xanım, Oğuzda Duxa Qoca oğlu Dəli Domrul derlərdi bir ər vardı* [1, s. 84] – V boy.
7. *Xanım hey, Oğuz zamanında Qanlı Qoca derlərdi bir korbuz ər vardı* [1, s. 92] – VI boy.
8. *Xanım hey, Qamğan oğlu xan yerindən durmuşdu* [1, s. 106] – VII boy.
9. *Xanım hey, məgər xanım, bir gün oğuz otururkən üstünə yağı gəldi* [1, s. 112] – VIII boy.
10. *Xanım hey, Qamğan oğlu xan Bayandır yerindən durmuşdu* [1, s. 122] – IX boy.
11. *Oğuz zamanında Uşun Qoca derlər bir kişi vardı* [1, s. 131] – X boy.
12. *Məgər, xanım, Trabuzan təkuru bəylərbəyi olan xan Qazana bir şahin göndərmişdi* – XI boy.
13. *Üç Boz oq yığnaq olsa, ol vəqt Qazan evin yağmaladırdı* [1, s. 150] – XII boy.

Altı böyük başlanğıc eyni model üzrədir: məlum qəhrəman yerindən qalxmışdı. Onlar “Oğuznamə”lərin məşhur qəhrəmanları olduqları üçün orada qeyri-müəyyənlik əlaməti yoxdur, bəzi təyinlər var. Bu boylardakı ilk cümlə başlanğıc rolunu oynayır və antetemaya ehtiyac qalmır, tema-rema bölgüsü müxtəlif xəbər qrupu ilə üst-üstə düşür.

“Kitabi-Dədə Qorqud”un dilindəki mürəkkəb sintaktik bütövlərdə açar söz iştirak edərsə də, o, mətn komponentlərinin hamısını əlaqələndirməyə bilir, eləcə də mətn boyu

açar sözün iştirak etdiyi mürəkkəb sintaktik bütövlərə az-az təsadüf olunur.

“Məgər xanım, Bayındır xanın bir buğası vardı, bir dəxi buğrası vardı. Ol buğa qatı taşa buynuz ursa, un kibi ügidərdi. Bir yazın, bir güzin buğayla buğrayı savaşıdırarlardı. Bayındır xan Qalın Oğuz bağlənılə tamaşaya baqardı, təfərrüic edərdi.

Məgər sultanım, genə yazın buğayı saraydan çıxardırlar. Üç kişi sağ yanından, üç kişi sol yanından dəmir zəncirlə buğayı tutmuşlardı. Gəlib meydan ortasında qoyu verdilər. Məgər, sultanım, Dirsə xanın oğlancığı, üç dəxi ordı uşağı meydanda aşuq oynarlardı. Buğayı qoyu verdilər, oğlancılara “qaç” dedilər, ol üç oğlan qaçdı, Dirsə xanın oğlancığı qaçmadı. Ağ meydanın ortasında baxdı-turdu. Buğa dəxi oğlana sürdiggəldi. Dilədi ki, oğlanı həlak qılaydı. Oğlan yumruğıylə buğanın alnına qıya tutub çaldı. Buğa kötün-kötün getdi. Buğa oğlana sürdi, gerü gəldi. Oğlan yenə buğanın alnına yumruğıylə qatı urdu. Oğlan bu qatla buğanın alnına yumruğunu dayadı, sürdi meydanın başına çıxardı.

Buğayla oğlan bir həmlə çəkişdilər. İki dalusunın üstinə buğanın köpük durdu. Nə oğlan yenər, nə buğa yenər. Oğlan fikr eylədi, aydır: “Bir tama dirək ururlar, ol tama tayaq olur. Bən bunun alnına niyə tayaq olurbən-tuturbən” – dedi. Oğlan buğanın alnından yumruğun gedirdi, yolundan savıldı. Buğa ayağ üstinə tıramadı, düşdi; dəpəsinin üstinə yıqıldı. Oğlan bıçağına əl urdu. Buğanın başını kəsdi [1, s. 36].

Verilmiş nümunədə *buğa* sözü açar funksiyasını daşıyaraq, başqa vasitələrlə yanaşı mətn komponentlərinin əlaqələnməsinə xidmət edir.

Açar söz müxtəlif cümlələrdə – sintaktik bütövün tərkib hissələrində sinonimlərlə əvəz olunur.

“Rəsul əleyhissəlam zamanına yaqın Bayat boyından Qorqut ata deyərlər, bir ər qopdı. Oğuzın ol kişi təmam bilicisiydi, nə diyərsə, olurdu. Qaibən dürlü xəbər söylərdi. Həq-Təala anın könlinə ilham edərdi” [1, s. 31].

Birinci cümlədəki “*Qorqut ata deyərlər, bir ər*” birləşməsi açar ifadə vəzifəsini yerinə yetirir. Onu ikinci cümlədə “*ol kişi birləşməsi*”, dördüncü cümlədə isə üçüncü şəxs təkinə aid əvəzlik əvəz edir.

Açar söz ifadə olunmadan da öz funksiyasını qoruyub saxlaya bilər. Onun ilk cümlədə işlənməsi bəzən kifayət edir ki, növbəti cümlələrdə leksik vahid şəklində reallaşmadan nəzərdə tutulur. “*Xanım, Oğuzda Duxa Qoca oğlu Dəli Domrul deyərlərdi, bir ər var idi. Bir quru çayın üzərinə bir köpri yapdırmışdı. Keçənindən otuz üç aqça alurdu, keçmiyənindən dögə-dögə qırq aqça alurdu.*

Məgər böylə edərdi? Anunçun ki, “məndən dəli, məndən güclü ər varmıdır ki, çıqa mənümlə savaşa, – deyirdi; mənim ərligim, bəhədirligim, cilasunligim, yigitligim Ruma, Şama gedə çavlına” – deyirdi” [1, s. 79].

Burada açar ifadə mətn komponentlərini bir-birinə bağlayan “*Duxa Qoca oğlu Dəli Domrul deyərlərdi, bir ər*” birləşməsidir. Sonrakı cümlələrin hər birində həmin açar ifadə (söz) işlənməsə belə, onların hər birini tekstual mərkəzdən idarə edir və yaxın informativ blokda birləşdirir. Odur ki sonrakı cümlələrin hər birinin əvvəlində həmin açar söz (ifadə) formal olaraq təsəvvür oluna bilər:

[*Dəli Domrul*] *bir quru çayın üzərinə bir köpri yapdırmışdı* [1, s. 79].

[*Dəli Domrul*] *keçənindən otuz üç aqça alurdu, keçmiyəninəndən döğə-döğə qırq aqça alurdu*.

[*Dəli Domrul*] *bunu neçün böylə edərdi? və s.*

Ümumiyyətlə, açar sözün ilk cümlələrdən başqa növbəti sintaktik vahidlərdə ifadə olunmaması və bununla belə, həmin funksionallıqda qalması “Kitabi-Dədə Qorqud”-un dilindəki mürəkkəb sintaktik bütövlər üçün xarakterik haldır. Belə nümunələrdə açar söz mənsubiyyət şəkilçiləri, əvəzliliklər, daha çox üçüncü şəxsə aid xəbərlərlə əvəz olunur. Açar sözün növbəti cümlələrdə iştirak etməməsi bəzən mətn komponentlərinin əlaqələnməsinə xidmət göstərir.

Mürəkkəb sintaktik bütöv burada tamamlana bilər. Çünki informasiyalar və onların həcmi buraya qədər olan hissəni bir sintaktik mətn kimi qəbul etməyə imkan verir. Ancaq növbəti cümlədə açar-subyektin ifadə olunmaması onu və ondan sonra gələn sintaqmaları əvvəlki cümlələr ilə formal baxımdan bağlayır və mürəkkəb sintaktik bütövün həddləri genişlənir:

“*Dəpəgöz olduğu Salaxana qayasına gəldi. Gördi, Dəpəgöz günə qarşı arxasın vermiş. Yalnız çəkildi, belindən bir ox çıxardı. Dəpəgözün yağına bir ox urdu. Ox keçmədi, paralandı. Bir dəxi atdı. Ol dəxi parə-parə oldu. Dəpəgöz qocalara ayıtdı; “Bu yerin sinəgi bizi üşəndirdi” – dedi. Basat bir dəxi atdı. Ol dəxi paralandı, bir parəsi Dəpəgözün öginə düşdü. Dəpəgöz sıçradı, baqdı. Basat gördi, əlin-əlinə çaldı; qas-qas güldü. Qocalara aydır: “Oğuzdan yenə bizə bir türfəndə quzu gəldi” – dedi. Basatı öginə qatdı, tutdı. Boğazından salındırdı. Yatağına gətirdi. Ədiğinin quncına soqdu. Aydır: “Mərə qocalar, ekindi vəqti muni mana çevirəsiniz, yiyəm” – dedi. Yenə uyıdı”* [1, s. 101].

“Və” bağlayıcısı

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında “və” bağlayıcısı mətni bağlayan ən mühüm vasitə kimi çıxış edir. Sözü, söz birləşməsini, cümlə və mürəkkəb cümlənin hissələrini bir-birinə bağlamağa xidmət edən bu bağlayıcı ərəb mənşəli alınma olsa da, onun mühüm funksiyası vardır.

Şifahi nitqdə “və” bağlayıcısının daha çox yazılı nitqdəki geniş funksiyasını, əsasən, daha zəngin vasitələr ifadə edir (məs.: *hə; onu / bunu da deyim; həm / həm də; amma,*

ancaq, lakin; orası da / burası da var; bir də ki, sonra...) [5, s. 32]. Qeyd edək ki, bu vasitələrin yazılı nitqdə də rolu böyükdür.

“Kitabi-Dədə Qorqud”da, eləcə də başqa eposlarda *dəxi*, *genə*, *körəlim*, *görək*, *hə*, *di* və s. ədatlar, modal sözlər danışıq dilinin təsiri kimi çıxış edərək “və”nin yazı ənənəsindəki funksiyasını yerinə yetirməyə xidmət göstərirlər.

Dastanda cəmi bir yerdə “və” bağlayıcısı əvvəldə gəlir. *Mənim çəkişdiyim, mənim qılinc çalıb baş kəsdiyim görgil, öyrəngil.*

Və həm bizə pusu olğul, oğul, – dedi [3, s. 73].

Ümumiyyətlə götürdükdə isə, epos ənənəsində süni yolla mürəkkəb cümləni genişləndirməyə az-az rast gəlinir. Eposların nəşrində mətnin poetik-semantik, poetik-qrammatik struktur incəliyinin nəzərə alınması vacibdir. Bu məsələ aktual üzvlənmə ilə qırılmaz şəkildə bağlıdır.

“*Mətnin kəmiyyət xarakteristikası (parametri) da başqa baxımlar kimi cümlə ilə müqayisədə aydınlaşır*” [4, s. 56].

Azərbaycan eposlarında dilin qrammatik və üslubi-poetik qanunauyğunluğu aktual üzvlənmə baxımından da öz əksini mətnin təşkilində tapır.

“Ya” bağlayıcısı

“Kitabi-Dədə Qorqud”un dilində mətnlər bəzən dialoqlar şəklində qurulduğundan dialoji nitq strukturu da mürəkkəb sintaktik bütövlərin komponentlərini əlaqələndirir.

Əzrayıl aydır: “*Mərə, dəli qavat, mana nə yalvararsan, Allah-təalaya yalvar. Mənim də əlumdə nə var. Mən dəxi bir yumuş oğlanıyam*”, – dedi.

Dəli Domrul aydır: “*Ya pəs can verən, can alan allah təalamıdır?*”

Bəli oldur! – dedi.

Döndi Əzrayıl: “*Ya pəs sən nə eyləməkluqdasan? Sən aradan çıxğul, mən Allah-Təala bilə xəbərləşim*”, – dedi [1, s. 80 – 81].

Həm, həm də, və həm bağlayıcıları

...Basat aydır, “*Yoğ, ağ saqallu əziz baba, vararam*”, – dedi. Əsləmədi, biləgindən bir tutam oq çıxardı, belinə soqdı. Qılıcın **həm** quşandı. Yayın qarusına bıraqdı. Ətəklərin qıvardı. Babasının-anasının əlini öpdü, həlallaşdı, “*xoş qalın*” – dedi [1, s.87].

Dədə Qorqud döndi. Oğuzla gəldi. Aydır: “*Bönqlü qoca ilə Yapağlı qocayı Dəpəgözə verün, aşın pişürsün!*” – dedi. **Və həm də** gündə iki adam ilə beş yüz qoyun istədi” – dedi. Bunlar dəxi razı oldı.

Ki, kim bağlayıcıları

Basat əlinə aldı. Adı görklü Məhəmmədə salavat gətürdi. Süngünü Dəpəgözün gözüne eylə basdı **kim**, Dəpəgözün gözi həlak oldı. Şöylə nəyə urdı, hayqırdı **kim**, tağ

və taş yanguləndi. Basat sıçradı. Qoyun içrə mağaraya düşdü. Dəpəgöz bildi **kim**, Basat mağaradadır.

Bu bağlayıcı dastandakı yalnız mürəkkəb cümlənin komponentlərini bir-birinə bağlayır.

Əgər bağlayıcısı

Altun dağı Alayğırı bilürüz bəkilindir

Bəkil qanı?

Qara polad uz qılıcun Bəkilindür

Bəkil qanı?

Əgnün dağı dəmir tonun Bəkilindür

Bəkil qanı?

Yanun dağı yigirlər Bəkilindür

Bəkil qanı?

Əgər Bəkil bunda imiş isə,

Gecəyədəkin cəng edəydik,

Ağca tozlu qatı yaylar tartısaydıq,

Ağ yələkli ötkün oxlar atısaydıq.

Sən Bəkilin nəsisən, oğlan, degi mizə! – dedi [1, s. 108].

Kafər aydır: “Oğlan, alındunsa tənrinəmi yalvarursan? Sənin bir tənrin varsa, mənim yetmiş iki bütənam var!” – dedi. Oğlan aydır: “**Ya** asi məlun, sən pütlərinə yalvarırsan, mən ələmləri yoqdan var edən Allahıma sığındım” – dedi.

Həq-təala Cəbrayilə buyurdu kim: “**ya** Cəbrayil, var, şol quluma qırq ərcə qüvvət verdim” – dedi [1, s. 109].

Qazan aydır: “Ölülərinizdə andan yorğa yoqdur, həp ana binərəm!” – dedi. Övrət aydır: “Vay, sənin əlündən **nə** yer yüzində dirimiz, **nə** yer altında ölümüz qurtulurmuş!” – dedi. Gəldi, təkura atdır: “Kərəm eylə, ol tatarı quyudan çıxar. Qızcuğazın belini üzər, yer altında qızcuğazıma binərmiş. Qazan ölülərimizi cəm edərmiş. Həm ölülərimiz üçün verdığımız aşı əllərindən çəkib alıb yegər imiş. Anun əlindən nə ölümüz, nə dirimiz qurtulurmuş! Dinin eşqinə, ol əri quyıdan çıxar” – dedi.

Vardılar, Qazanı quyudan çıxarub gətürdilər. Aytdılar: “And iç **kim**, bizim elümüzə yağılığa gəlməyəsən. **Həm** bizi ög, Oğuzi sındırğıl, səni qoyu verəlim, var get!” – dedilər. Qazan aydır: “Vallah, billah, doğru yolu görər ikən əgri yoldan gəlməyiyəyin!” – dedi. Aytdılar: “Vallah, qazan eyü and içdi”, – dedilər. “Emdi Qazan bəg, di, bizi ög!” – dedilər [1, s. 117].

Zəncirvarı və paralel əlaqəli komponentlərin ayrı-ayrılıqda, yaxud birlikdə çıxış et-

məsi iki baxımdan nəzərdən keçirilə bilər: “a) onları qarşılaşdırıb təhlil etmək mümkündür, b) onların vahid mətnin təşkilində birgə fəaliyyətindən də bəhs etmək olar” [2, s. 47].

Ümumilikdə götürsək, belə nəticəyə gələ bilərik ki:

- leksik vahidlər, məna sözləri qrupları bədii mətnin (daha çox şeir mətninin) struktur-formaca təşkilinə xidmət göstərirlər;
- grammatik forma bədii mətnin struktur-forma detalına çevrilir;
- informasiya daşıyıcılarının eyni (ən azı yaxın) həcmdə olmaları struktur – forma amili rolunu oynaya bilər. Bu zaman tam sintaqmların həddləri daxilində yarımçıq sintaqmların heca ölçüsü növbəti cümlədə də saxlanılır.

Nəticə

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanında işlənən sinonim cütlüklər konstruktiv funksiya da daşımalı olur; mətn vahidi hesab edilən şeirlərin başlanğıcı ilə sonunu əlaqələndirməklə mətn komponentlərini bir-birinə bağlayır, onların bütöv sintaktik vahid kimi təşkilinə xidmət edir.

“Kitabi-Dədə Qorqud”un dilində mətn təşkili üçün zəruri elementlərdən biri üslubiliyə xidmət edən dil detallarından istifadə edilməsidir.

Dastanın dilində bədii surətlərin adlandırılmasında iki meyil müşahidə olunur: *tekstual* və *situativ adlandırma*.

Tekstual adlandırmada bədii mətnin əvvəlindən sonunadək obraz nominasiyası dəyişməz olaraq qalır və bədii surət bir adla tanınır. *Situativ adlandırmada* obrazın nominasiyası bədii informasiya yükündən, surəti səciyyələndirən keyfiyyətlərin qeyri-sabitliyindən asılı olaraq dəyişə bilər.

Əski mifoloji detallar, nağıl və dastan elementləri dastanın dilində ənənəvi məzmununu qoruyub saxlamaqla bərabər, yeni mahiyyət kəsb edir.

Bədii mətnədə obrazın nitqi ilə müəllif təhkiyəsi bir-birindən fərqləndirilir. Bu mətnlərin ilk və son cümlələri xüsusi tekstual əhəmiyyət kəsb edir. Burada ilk cümlə xüsusi informasiya daşıyıcısına çevrilir, son cümlə isə mətni ümumiləşdirərək məzmun və forma etibarilə tamamlayır.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. “Kitabi-Dədə Qorqud”. (1988). Bakı, 264 s.
2. Kazımov Q. Ş. (2007). Müasir Azərbaycan dili. Bakı, 494 s.
3. Məmmədov A. (2001). Mətn yaranmasında formal əlaqə vasitələrinin sistemi. Bakı, Elm. 285 s.
4. Əlizadə Z. (1981). Azərbaycan dilində sintaktik paralellər – Azərbaycan dilçiliyi məsələləri. Bakı, ADU. 107 s.
5. Əlizadə Z. Ə. (1987). Türkologiyada cümlə problemi – Azərbaycan dilində sintaktik konstruksiyalar. Bakı, ADU. 159 s.